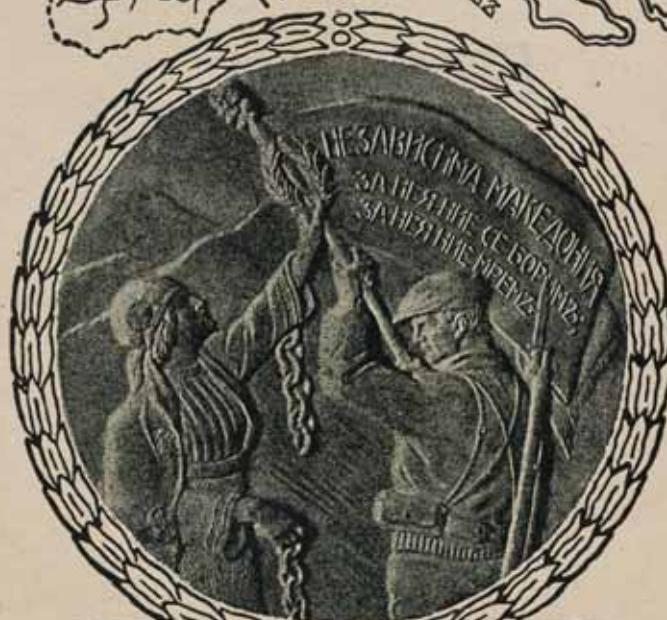

Година 2.

София, Юни 1929 г.

Книга 7 (17).

Илюстрация ИЛИНДЕНЪ

ИЗДАНИЕ НА ИЛИНДЕНСКАТА
ОРГАНИЗАЦИЯ

Съдържание:

1. Приносъ къмъ историята на Илинденското въстание презъ 1903 година.
2. Александъръ Василевъ-Икономовъ.
3. Юнкерътъ Трандафилъ Атанасовъ-Думбала-ковъ.
4. Спомени отъ революционните борби презъ 1903 година.
5. Майката.
6. Никола Андреевъ.
7. Радонъ Георгиевъ Тодевъ.
8. Солунската българска межка реална гимназия „Свети Кирилъ и Свети Методий“.

ИЛЮСТРАЦИЯ ИЛИНДЕНЪ

Редакторъ: ПЕТЪРЪ МЪРМЕВЪ

Редакция и Администрация: София, улица Алабинска, 30. — Телефонъ 19-32.

Четата на войводата Лука Джеровъ.

Приносъ къмъ историята на Илинденското въстание презъ 1903 г.

Защо не въстанаха мияците от Дебърско и защо арнаутите-дебрани не използваха смутното време през въстанието за нападения и грабежи.

На 15 Май (ст. ст.) 1903 г. вечеръта, азъ, Анастасъ Лозанчевъ и около 20 души битолчани съ нѣколко товари материали напуснахме Битоля, за да заемемъ опредѣленитѣ ни въ Смилевския конгресъ, състоялъ се презъ изтеклия м. Априлъ, длѣжности: Лозанчевъ — членъ въ щаба, а азъ — началникъ на Кичевско - Дебърската революционна околия.

А по това време Дамянъ Груевъ и Борисъ Сарафовъ се връщаха вече отъ една обиколка въ Кичевско и въ село Спространци се срещнахмѣ за размѣна на мисли върху работитѣ въ Кичевско и Дебърско.

Дамянъ Груевъ много настояваше, непремѣнно да се подигне въстание въ мияцкитѣ села на

Дебърско и искаше да му обещая това, като добавяше, че азъ трѣбва да изтегля женитѣ и децата въ Кичевско, дето ще бѫдатъ по-добре пазени отъ всѣка напастъ — нападения отъ страна на баши-бозушки арнаутски тѣлпи.

Азъ разбирахъ интимната болка на Груева. Като миякъ, родомъ отъ село Смилево, той не можеше да се помири съ мисъльта, мияците да не въстанатъ и се опетни тѣхното родолюбие.

Отъ желание да не го огорча, азъ само му обещахъ, че съ тоя въпросъ ще се занимая на самото място и ще направя потрѣбното.

Като бившъ училищенъ инспекторъ въ Кичевско и Дебърско и като единъ отъ ржководнитѣ

фактори на Битолския революционен окръгъ, а и пръко ржководящ работитъ на Кичевско и Дебърско, азъ бѣхъ запознатъ въ всичките подробности съ условията на живота тамъ и на мене бѣше много добре известно, още преди да пристигна на самото място и да поема началството, какво можеше да се очаква отъ Кичевско и Дебърско и какво, въобще, можеше да се направи.

Мияцитъ не бѣха още въоружени, за да могатъ да въстанатъ. Вината за това не бѣше нико тѣхна, чито на мястните ржководни тѣла. По-голѣмата

Жетвата, истинската жетва въ Кичевско, настъпи следъ въстанието, едва къмъ края на месецъ Августъ.

Поради тия именно условия и поради неизвестността, въ която се намирахъ за становището, което ще взематъ дебърските турци — арнаути, азъ не можехъ така съ леко сърдце да подвигамъ въстание въ миячките села и да обрека на безславна смърт и пълно унищожение тия хубави, храбри и родолюбиви братя.

Ето за това, азъ се ограничихъ да прибера само по нѣколко души отъ село, а мнозина, които

Леринското село Горничево и „Царският път“ Солунъ—Воденъ—Битоля, който минава край него.

часть отъ оржието на Кичевско се доставяше чрезъ Охридско и, естествено, не можеше да се въоржжи Дебърско преди да се въоржжи Кичевско, което е между Охридско и Дебърско. При това, късното въоржжаване на Охридско — началото на 1903 г. — наистина много се отрази и на Кичевско, но най-много и решително се отрази на Дебърско. А да пренеса женитъ и децата на мияцитъ въ Кичевско, то бѣше все едно да пренаса съ хиляди гладни, за да се хранятъ при стотици гладни. Наистина, изобилието на реколтата отъ тая година ще остане историческо, защото и на камъкъ житото върза класъ, но пакъ бѣше физически невъзможно да се изхранятъ десетки хиляди души и то през Юлий, когато ние сами едва се изхранвахме съ ечмиченъ хлѣбъ, жънейки ечмика на зелено, после сушейки го въ фурни, за да може да се вършее и меле.

се притекоха въ навечерието и който бѣха по-видни, като синътъ, напримѣръ, на Търпко Гиновски, покойниятъ и идеаленъ Иванъ, да върна обратно, за да не се забележи тѣхното отсятствие и се даде поводъ за репресии.

Тоя въпросъ, за храната и защитата на миячките села, ми задаваше голѣми грижи и, мислейки и кроейки разни планове за изходъ отъ това положение, дойдохъ до заключението, че на всѣка цена ние трѣбва нѣкакъ да влѣземъ въ връзки съ дебърските арнаути и се постараемъ да се сприятелимъ съ тѣхъ.

Но какъ можеше да се постигне това, когато отъ собствени свои преживѣвания познавахъ ужаса на дебраните отъ комититъ. Още не бѣше добре изсъхнала кръвта на избититъ дебърски бегове въ Лопушникъ, между Дебърско и Кичевско, отъ първите наши комити презъ 1899 г., двама отъ

които азъ лично съ покойния Дяконъ Иосифъ бѣхме въоржили, когато единъ месецъ преди избиванието на беговетъ бѣха дошли въ Дебъръ за муниции.

Задачата бѣше много мячна, но, благодарение на едно особено благоприятно стечие на обстоятелствата, се реши въ пълна полза за дѣлото.

Азъ ще се спра малко на тия обстоятелства, едно, защото интересно е да знае какъ се постигна приятелството и друго, за да корегирамъ едно публикувано тукъ по-рано погрѣшно описание на едното отъ тия обстоятелства.

двама кираджии, които бѣха добре въоржени и, безъ да туримъ ржка на оръжието имъ, поканихме ги да седнатъ при насъ, черпихме ги съ кафе, ракия, тютюнъ, завързахме много интименъ разговоръ, обяснявайки имъ, че тѣ не трѣбва да се плашатъ отъ насъ, защото ние не сме разбойници, че нашата цель е друга и че, напротивъ, ние защищаваме честните търговци отъ всѣкакви разбойници. Обяснихме имъ, че всички по-ранни комити, които си бѣха позволили да убиватъ мирни хора, на времето още сѫ били наказани отъ организацията съ смърть.

Четата на войводата Илия Карабиберовъ.

Както казахъ, недовѣрието на дебранитѣ бѣше непреодолимо и, за да се преодолѣе, трѣбваше дебранитѣ лично да изпитатъ и видятъ, че сегашнитѣ комити нѣматъ нищо общо съ старитѣ.

Стремейки се къмъ тая цель, азъ поискахъ да уловимъ на всѣка цена нѣколко живи дебри и това свое желание го казахъ на всички четници, добавяйки, че тѣ не само нищо лошо за напредъ не трѣбва да правятъ на дебранитѣ, но, напротивъ, да се държатъ спрѣмо тѣхъ много любезно и услужливо.

Проче, къмъ 5. Юни (ст. стиль) 1903 г., движейки се съ четитѣ по селата около Галичникъ и Тресанче, ние се спрѣхме на пътя Дебъръ—Скопие, за да причакаме и уловимъ, който дебранинъ ни попадне на първа ржка.

Следъ голѣми усилия сполучихме да уловимъ

следъ всичко това и като имъ препоръчахме никому да не говорятъ за тая среща, за да не си навлекатъ нѣкои неприятности отъ страна на властитѣ, взехме си сбогомъ много радостни и се раздѣлихме.

Но може ли дебранинъ да не се похвали, особено когато му се падне такъвъ невѣроятъ случай, да се срещне съ комити, да пие заедно съ тѣхъ и да остане следъ това живъ и читавъ.

Азъ после узнахъ, че беднитѣ кираджии трѣбваше да положатъ неимовѣрни усилия и употребятъ всичкото си красноречие, за да убедятъ своитѣ приятели въ вѣрността на събитието. Слухътъ за срещата на дебрани — турци съ такива любезни комити се прѣсна изъ града съ невѣроятна бѣрзина.

Споредъ писмата, които получихъ отъ Дебъръ,

тая наша среща направила на дебранитѣ отлично впечатление.

На 23. Юний (ст. ст.), т. е. следѣ 18 дена отъ първата ни среща съ дебърските кираджии, около 6—7 часа вечеръта, преди заходъ на слънцето, движейки се прѣснато и безъ редъ, ние бѣхме се доближили на 50 крачки до едно бачило надъ село Гаре и ето излѣзе отъ бачилото стопанинътъ съ вдигнати на горе рѣже, молейки се да се върнемъ, защото въ бачилото имало нѣколко души дебрани (търговци-купувачи на овце), които сѫ взели вече пусия и ще стане голѣма кръвнина.

Кѣтъ отъ рѣката Треска, притокъ на рѣката Вардаръ, до Скопіе.

Вървейки напредъ безъ да се спирамъ, азъ извикахъ на бачияша, колкото ми гласть държеше, за да ме чуятъ и турцитѣ въ бачилото, да отиде да имъ каже да не си играятъ, защото ще ги направимъ на парчета и веднага следъ това дадохъ заповѣдъ да вървяятъ четниците следъ мене.

Азъ се отправихъ кѣмъ вратата на бачилото, която бѣше отъ другата страна и тѣкмо, когато да влѣза, избрърза покойнитъ и незабравимъ четникъ Павле Караасанъ, отъ с. Лазарополе, и влѣзе прѣвъ, а следъ него азъ и още 6—7 души други четници.

Хитритѣ дебрани, щомъ забелязаха, че ние сме решили да влѣземъ въ бачилото, веднага се укротиха и въ знакъ, че се предаватъ на нашето благоволение, събраха пушкитѣ на купъ въ единъ жгътъ и, изправени, посрещнаха ни съ добре дошли.

Седнахме всички около огнището, черпихме се съ ракия, кафе, тютюнъ, развихме теорията за религията и народността, за старото царство на арнаутитѣ, за Искендеръ-Бей, за неговитѣ борби съ турцитѣ, които нѣматъ нищо общо съ арнаутитѣ,

и че, споредъ „сведенията, които имаме“, и тѣ — арнаутитѣ — ще попаднатъ въ още по-лошо робство отъ нашето, ако ние не сполучимъ сега съ нашето въстание, което скоро ще избухне. Препоръчахме имъ, презъ време на въстанието, да си стоятъ мирно по домоветѣ, за да не би въ бѣркотията да пострадатъ съвсемъ невинни и непричастни хора.

Въ тоя духъ и всрѣдъ една атмосфера на голѣма задушевностъ и разбиране, ние прекарахме цѣлата ноќь и призори се раздѣлихме, като използувахъ случая да ги помоля да поздравятъ отъ моя страна (отъ „капитана“, а не лично отъ мое име) нѣколко дебрани, които познавахъ и ме познаваха, а на моя бившъ сейменинъ пратихъ, по дебърски обичай, 5 мартинони патрони и 10 гроша подаръкъ на децата му.

Призори минахме Яма планина и се спрѣхме на бивакъ на границитѣ между тая планина и Лопушникъ, доста далечъ отъ с. Лазарополе, защото храна презъ дена трѣбваше да получимъ отъ с. Гаре.

Дебранитѣ пазариха стоката въ сѫщия денъ и веднага заминаха за Дебъръ, кѫдето разгласиха по цѣлия градъ за тая толкова невѣроятна своя среща съ комитѣтъ и разговоритѣ, които сѫ водили съ настъ, предавайки и моитѣ поздрави.

Споредъ едно писмо, което получихъ отъ Дебъръ, дебрани на тѣлпи всѣка вечеръ се събирати, за да чуятъ отъ устата на нашите гости за срещата имъ съ насъ и похвалитѣ по нашъ адресъ били безкрайни.

За да се разбере, какво хубаво впечатление е направило на дебрани нашето държане и какви благоприятни последствия даде това наше държане, налага се да се отклоня малко.

Точно 24 часа следъ раздѣлата ни съ дебранитѣ, ние имахме едно малко, но много сполучливо сражение съ аскера — гарнизонъ на с. Лазарополе и то при следнитѣ обстоятелства:

Презъ цѣлия денъ и ноќта, следъ раздѣлата ни съ дебранитѣ, ние останахме на бивакъ всрѣдъ една чудна мѣстностъ, каквито Лопушникъ може да има.

Около полуноќь, разговаряйки се около огъня, моятъ помощникъ, войводата Наке, почна, шепнейки, да ме убеждава, че утре щѣли сме да имаме сражение, защото така показвали „нишанитѣ“ на лѣвата ми рѣка. Азъ го погледнахъ очуденъ, дали е съ цѣлия си умъ, но той почна да ми обяснява, че тия нишани никога не сѫ го излѣгвали.

Рано сутринята, още много преди изгрѣвъ слънцето и тѣкмо що бѣхъ заспалъ, дойдоха да ме събудятъ да ставамъ, за да отидемъ на едно близко, до 500 метра разстояние, място, удобно за сражение. Разсърденъ, задето така съвсемъ не навреме ме събудждаха, попитахъ, кой дава това нареддане, безъ мое предварително знание. Отговори ми се, че Наке наредилъ така. Нѣмаше що да се прави, трѣбваше да се покоря, за да не дезавуирамъ тоя старъ войвода и трѣгнахъ сънливъ, вървейки последенъ.

Но не направихъ нито сто крачки и ето почнаха да ме викатъ да побѣрзамъ, защото се явилъ „аѣкеротъ“.

Разбира се, следъ това съобщение, азъ се събудихъ напълно, забравихъ сърдната си и съ бѣрзи крачки се намѣрихъ всрѣдъ четата.

Понеже не можеше да се разбере, кое направление ще вземе войската, азъ оставилъ четирма наблю-

датели, а съ останалитѣ четници заехъ позиция при така нареченото място „Пещъ“.

Не се минаха и 5 минути, наблюдалитѣ дойдоха съ съобщение, че войската напредва направо къмъ настъ.

Тогава азъ освободихъ нераздѣлнитѣ отъ настъ и безподобнитѣ по своята смѣлостъ и преданостъ куриери Мелковица и Георги Йосифовъ Зюлфовски отъ с. Лазарополе, а на четниците дадохъ заповѣдъ да се готвятъ за бой, защото „ние не сме зайци да бѣгаме“, като добавихъ, че никой не трѣба да стреля докато войската не доближи до 50 метра отъ настъ, понеже гората не позволяваше да се вижда надалечъ и за да можемъ съ единъ убийственъ залпъ да разстроимъ войската, знаейки, че имаме работа съ Лазарополския гарнизонъ, който не броеше повече отъ около 50—60 войника съ единъ офицеръ, а ние бѣхме всичко 28 души.

А трѣбаше да приема това сражение по следнитѣ съображения:

Едно, за да кръстя четниците въ боевъ огнь, повечето отъ които още не бѣха помирисали барута и, главно, защото именно по мое предложение още презъ м. януари 1903 г. се взе решение и се даде заповѣдъ на всички чети въ окръга ни, да не отбѣгватъ вече войските, но да приематъ сраженията, толкозъ повече, че бѣше минало и времето, когато едно сражение можеше да създаде афера. А това се налагаше още и защото крайно време бѣше вече да се кръщаватъ четите въ огнь и още, защото опасностъ голѣма имаше, да не остане у четите навикъ, винаги, когато трѣбва и когато не трѣбва, да бѣгатъ отъ войските и да се компрометира така въстанието.

Проче, всички четници бѣзо заеха позиции.

Пълна тишина. Задъ настъ само, отъ недалечно разстояние, се чуваше, какъ пѣять сѣкиритѣ на нѣколко турци — дебрани дѣрвари, които сѣчеха дърва.

Пуква първа пушка на нетърпеливъ нашъ четникъ.

Единъ отъ дѣрварите, предполагайки, навѣрно, че ловецъ стреля, се провиква весело. Азъ неволно се усмихнахъ, шепнейки си: почакай още малко, приятелю.

Не се минаха нито 10—15 секунди, изгърмѣха пушките на още три-четирима отъ четниците, на които войските отговориха съ цѣлъ залпъ. Веднага престана пѣнето на сѣкиритѣ.

Сражението е въ пълния си разгаръ. Отчупени клончета отъ куршумите на войската падатъ на главите имъ, окичвайки имъ съ „вѣнци“.

Виждайки безполезното харчене на патроните, казахъ на трѣбача, пъргавиятъ Коле Гюрчиновъ, отъ с. Лазарополе, синъ на бившъ мой другаръ по оружие, да свири за атака, а следъ това съ едно „ура“ и „со раце бре“, вмѣсто модерното „на ножъ“, изпѣхихме войската, която избѣга панически съ единъ-двама леко ранени.

Следъ така сполучливо свѣршилото сражение, въ което най-много се отличиха стариятъ вълкъ Алексо, отъ с. Гаре, съ една малка дракотина въ лѣзвата ржка, Янко Вельовъ и Стойко Кузмановъ, отъ с. Галичникъ, игривиятъ духъ на комитите — Павле Караасанъ, отъ с. Лазарополе и винаги веселиятъ Климентъ Групчевъ, секретаръ на четата, ние се изправихме горди на позиционите, за да се преbroимъ.

Никой не липсваше, освенъ помощникътъ ми

Александъръ Василевъ-Икономовъ

Той бѣше роденъ презъ 1883 година въ гр. Кюстендиль. Тамъ и получи своето основно и прогимназиално образование. Своята беззаветна любовъ, обаче, къмъ поробената родина той получи отъ своя родолюбивъ баща Василъ Икономовъ,

родомъ отъ гр. Радовишъ, а преселенъ въ гр. Кюстендиль. Революционниятъ вихъръ презъ 1903 г. завлече и младия Александъръ. Като четникъ въ една чета, той броди дѣлго време изъ поробената земя. Въ едно сражение съ турцитѣ при Киркова скала, четата изгуби 9 души убити и 3 души ранени, единиятъ отъ които билъ заловенъ живъ и закаранъ въ кочанския затворъ. За да не направи удоволствието на турцитѣ да го обесятъ, той предпочете да се самообеси „съ учкура на потурити си“, както пише Александъръ въ едно свое писмо до своя обичанъ зеть, Тодоръ Балшаровъ.

Презъ първата половина на м. юни 1903 год. Александъръ си доде въ Кюстендиль, за да си отпочине и за да се види съ родители и роднини. Почивката му не продължи много. Следъ свѣршката ѝ, той отново влѣзна въ Македония и въ едно ново сражение съ турцитѣ на 22 юни 1903 година въ околността на Криворѣчна-Паланка падна убитъ.

Отлетѣ въ вѣчността още една млада, чиста като сълза и свѣтла македонска душа.

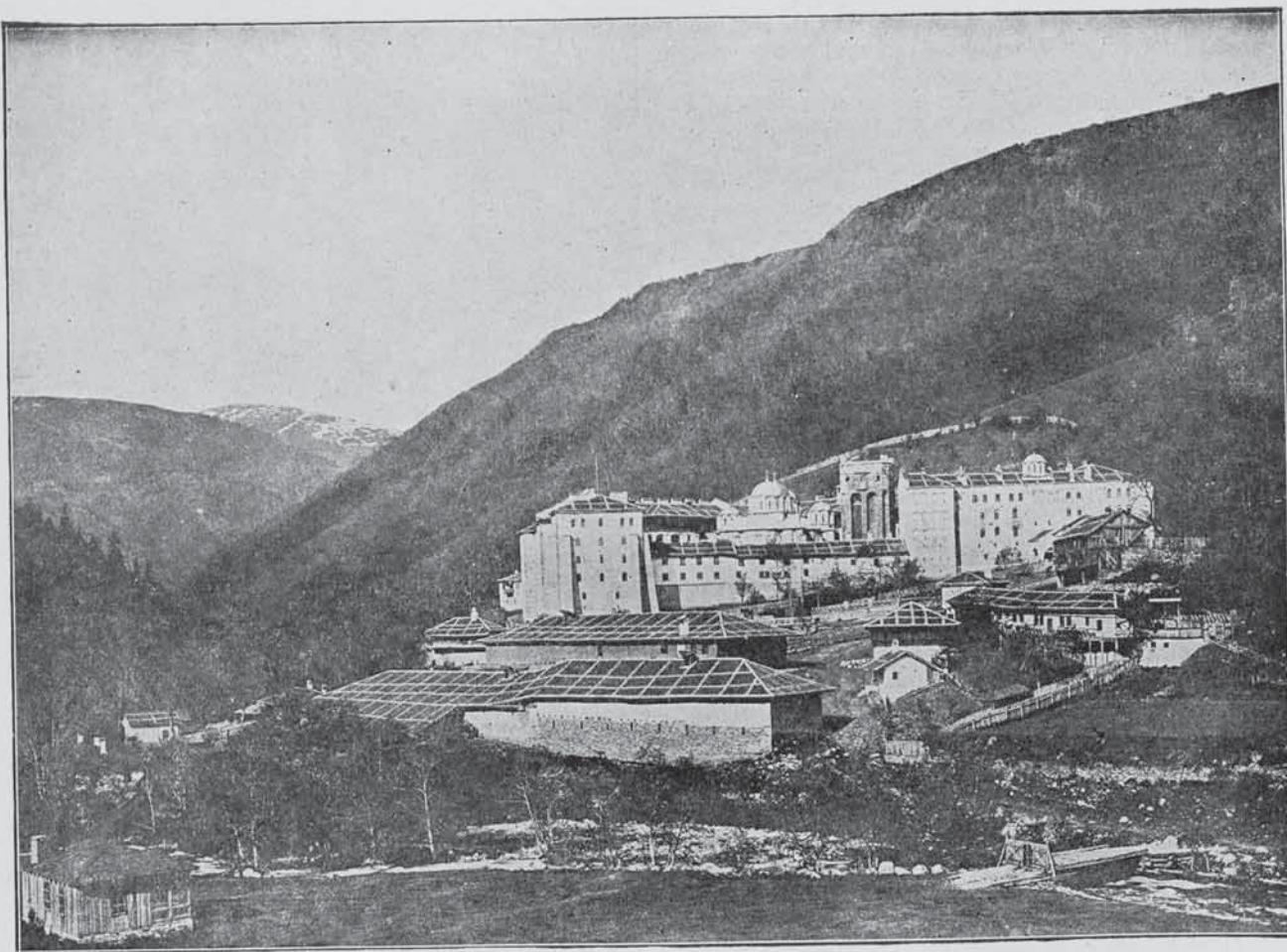
Наке, за който никой не знаеше, къде се бѣше деналъ, но който, следъ като нѣколко пъти го извикахме съ високъ гласъ, не закъсни да се яви и всички така вкупомъ навлѣзохме по-дълбоко въ тайнствения Лопушникъ, минавайки покрай вързаниятъ коне на дърваритъ, които, навѣрно, скрити нѣкѫде наблизо въ гжстата шума, наблюдаваха, какъ спокойно и непринудено се отдалечаваме.

Войската, щомъ влѣзе въ с. Лазарополе, за да си отмъсти за поражението, хвана 10 души отъ по-виднитъ лазарополчани и вързани ги закара въ гр. Дебъръ, като комити.

се отнесълъ съ молба до тѣхъ. Така миячкитъ села се спасиха отъ едно, може би, пълно разорение.

Макаръ, както казахъ по-горе, се наложи да не се обяви официално въстание въ миячкитъ села, цѣлото население, обаче, бѣше винаги на кракъ, готово да ни помога въ всѣки моментъ съ всичко, което му искахме и, съ една дума, тѣ изпѣлиха достойно дѣлга си, както и въстаналитъ села въ Кичевско.

Свѣршвайки тия редове, азъ считамъ за свещенъ свой дѣлгъ да заявя публично, че издръж-

Рилската обител „Св. Иванъ Рилски“.

Но турското (арнаутското) население на гр. Дебъръ, предразположено вече отъ нашитъ среци съ тѣхни съграждани и осведомени за позорното бѣгство на аскера, като вижда, че войската арестува въ нищо непричастни лазарополчани, познати имъ лично, като добри и честни тѣхни мищерии, вдига се цѣлото на кракъ и съ протести и заплашвания принуждава мютесарифина да освободи лазарополчанитъ, които по срѣдъ овации се върнаха въ селото, донасяйки ни поздравитъ на дебрани и цѣлъ купъ патрони подаръкъ отъ тѣхъ.

Следъ така развилилъ се събития, азъ съвсемъ не останахъ изненаданъ отъ съобщението, че дебрани сѫ отказали категорично на мютесарифина всѣка помошъ и съдѣствие за потушаване на въстанието, когато на третия денъ следъ въстанието той

като и екипировката на четитъ бѣха всецѣло поети отъ мияцитъ — по цѣли кервани пристигаха отъ Галичникъ, Лазарополе и другитъ миячки села, на товарени съ провизии и дрехи.

Азъ немога да не спомена имената на Братята Ламбе и Митре Гиновски, отъ с. Лазарополе, Луке Никовъ и Пейчинъ Арсовъ отъ с. Галичникъ, Марко отъ с. Битуше, които, макаръ да не бѣха задължени, останаха до края на въстанието, представлявайки достойно миячкитъ села, всички храбри, трезви, невъзмутими герои, достойни за всѣка похвала, както и да не изпрося прошка отъ всички други, имената на които, за голѣма моя жалостъ, не мога сега да си спомня.

Лука Джеровъ.

Юнкерът Трандафил Атанасовъ-Думбалаковъ

Като юнкеръ, той красѣше Военното училище не само съ своята приветлива външность, а и съ своите умствени дарования и душевни добродетели. Въ себе си той носѣше заложби на бѫдещъ голѣмъ войнъ. Той, обаче, сжъщевременно носѣше въ себе си и едно възвишено родолюбие, което развиващѣ се тогава македонски революционни борби противъ турска тирания бѣха го разпалили прежде временно. И то стана причина за неговата ранна умирачка.

Единъ денъ, за голѣма изненада на неговото началство и на неговите съученици, той се отложи отъ училищния строй и... изчезна. Неговото началство, позовавайки се на повеленията на строгите военни училищни порядки, го обяви въ бѣгство и нареди да бѫде търсенъ. Никой не можа да го открие, защото никой незнеше мястонахождението му. Него го „издаде“ Ножотъ, следъ като той на 15 юлий 1907 година обагри съ своята чиста младенческа кръвъ снагата му. Тамъ, на Ножотъ, Трандафилъ не бѣше самъ. Съ него бѣха неговите другари, на брой 54 души, отъ Костурската и Велешката чети. Всички тѣ до единъ имаха неговата участъ, защото всички тѣ до единъ паднаха убити и самоубити въ лютата бранъ съ ордитѣ на Енверъ бей. И станаха безсмъртници. Безсмъртници тѣ, безсмъртна стана и епопеята на Ножотъ, която тѣ създадоха и която нито

е достигната, нито е надмината отъ никой подвигъ въ дългата и кървава македонска революционна борба. Всрѣдъ тая борба Ножовцитѣ ще бѫдатъ вѣчни и неугасаеми свѣтилници, отъ които сегашните и идущите борци, въ борбата си съ новите тирании въ Македония, винаги ще черпятъ поука, назидание, вдъхновение, въодушевление и укрепление.

Зашото на Ножотъ нѣмаше жертви, а имаше саможертви. Ножовцитѣ осветиха и възвисиха самопожертвуването.

* * *

Трандафилъ е роден презъ 1889 година въ Солунското село Сухо. Първоначалното си образование получи въ гр. Солунъ, а прогимназиалното си образование завърши въ гр. Бѣлоградчикъ, а следъ това стана юнкеръ въ Военното училище. Той е братъ на приказния майоръ Димитрий Атанасовъ-Думбалаковъ, подвизитѣ на когото въ македонски революционни борби и въ войните — балканската и свѣтовната — отдавна минаха въ народната легенда. На 1. ноември 1915 година, като командиръ на 2.

дружина отъ 3. пехотенъ полкъ на 11. пехотна македонска дивизия, той падна геройски надъ гарата Градско въ лютите боеве съ френските войски и биде погребанъ въ гр. Велесъ. Неговият гробъ и гробътъ на Трандафилъ сѫ съседни, бидейки съседни гр. Велесъ и Ножотъ.

Спомени отъ революционните борби презъ 1903 година

15. септември 1903 год. Втори денъ вече откакъ е обявено въстанието въ Сѣрския революционен окръгъ, а нашиятъ въстанически отрядъ все още се движи по височините на Пиринъ планина, далечъ отъ въстаналиятѣ мѣста.

Ние сме кацнали горе — по долината на Лилияновската река, подъ върха Мозговица, при арнаутските чаркове.

Пладне. Азъ и Яне Сандански, далечъ отъ чарка, седнали сме край малъкъ потокъ, пушимъ и приказваме.

— Е, Яне — думамъ му азъ — ето, днесъ е втория денъ отъ въстанието. Тамъ долу, въ полето, споредъ дадените наши наредждания, народътъ сигурно е въстаналъ, строшилъ е вече всѣкакви робски вериги и лѣ скжпа кръвъ за свободата на Македония. Не смѣташъ ли, драги, че е време да

напуснемъ вече височините, да слѣзнемъ тамъ, при народа, и да го подкрепимъ въ борбата? Виждашъ и чувашъ, всички тукъ жадуватъ за това; само ти и Дончо-войвода се противопоставяте.

— Ехъ, другарю — тѣжно заговори Сандански — ти оня денъ не чу ли, що приказваха дошли при насъ селяни? Не чу ли отъ тѣхъ, че турцитѣ знаели всички наши замисли и взели мѣрки да попрѣчатъ на населението да въстава? Какво можемъ да направимъ сега ние — шепа борци, срещу многохилядната турска армия, заела всички български села и всички стратегически пунктове? Пѣкъ нали знаешъ, че по много съображения ние не сме дали оръжие на населението и не сме го готовили, както трѣбва, за сегашния прибѣрзанъ, споредъ мене, велики денъ — въстанието? При туй положение, казвамъ ти, населението ще кро-

тува. Неразумно е отъ наша страна, съ наши революционни акции, колкото и смѣли да сж тѣ, да излагаме това население на опасност и поголовна сѣч. Друго е, ако България обяви война на Турция.

— Да, драги, да се предизвика една война между България и Турция, да се предизвика намѣсата на великитѣ сили, за да турнать край на нашето робство, ето целта на нашитѣ въстания. Но за това трѣба да дадемъ поводъ ние — потиснати. Ако населението въ нашия революционенъ районъ не е подгответо за смѣли революционни акции и не въстава, тогава ние, колкото и малко

Часть отъ хлѣба, всичката захаръ и балсамата бѣха разпределени и раздадени на четниците, а останалото бѣ складирано между дѣските въ чарка.

Дошлиятѣ селяни ни разправиха, че българското население не могло да въстане поради липса на оржие; пѣкъ и турцитѣ отъ рано сж се научили за всичко и навреме сж взели всички мѣрки, за да попрѣчатъ на въстанието. Селяните ни разправиха още, какво кметътъ и първенецъ отъ с. Лилияново отишли въ с. Плоски при чифлигаря турчинъ — Джадеферъ-ага, членъ на революционната организация и му обадили за настъ, за нашите намѣ-

Четата на Крушовския войвода Методи Стойчевъ-Мандалото.

да сме въ сравнение съ турските пѣлчища, трѣба да действуваме по партизански начинъ, като се явяваме ненадейно ту тукъ, ту тамъ, неочеквано да нападаме неприятели и така да го държимъ винаги на кракъ, въ тревога и въ движение до изтощение и отчаяние, додето извикаме намѣсата на великитѣ сили въ Македония. Разбира се, тия наши революционни акции трѣба да бѫдатъ добре обсѫдени и да ставатъ далечъ отъ българските села, та да се не дава поводъ за афери.

Тия интересни разговори съ Сандански бѣха прекъснати отъ появата на група селяни съ коне, водени отъ наши часови.

Напуснахме съ Сандански райското кѫтче и се прибрахме при чарка да узнаемъ, че има и що става. Указа се, че организацията отъ с. Цалимитѣ ни изпраща 14 товари съ хлѣбъ, захаръ и балсама.

рения и заповѣди, за всичко, що тѣкмѣхме. Хитриятъ турчинъ, който редовно е плащалъ своята дань на революционната организация, ги посъветвалъ, да не ни отказватъ нищо, всичко да ни доставятъ, но само едно — да ни държатъ далечъ отъ селото, за да не се създаде афера, както това е станало съ с. Пиринъ. Що се отнася до въстанието, той ги съветвалъ да мируватъ. Следъ обѣдъ получихме писмо отъ ржководителя на с. Дебрени. Той ни съобщаваше, между другото, и следното: 1) турската войска получила нареддане да напусне българските села и да се прибере въ турските, за да пази турското население отъ нападение на комитите; 2) Всички мелничани-гърци, прѣснати по тѣрговия изъ Джумайско, се прибрали въ гр. Мелникъ, разправяйки, какво България щѣла да воюва съ Турция. Въ Мелникъ имало официално съобще-

ние, какво въ Солунъ е била свикана конференция отъ представители на всички велики сили и такъвъ на България. Конференцията решила: на Македония да се даде пълна автономия; ако Турция откаже да се подчини, давало се право на България да воюва съ Турция и да наложи автономията.

Тия радостни известия веднага бидоха съобщени на всички четници, извикаха радост у всички настъпваща тема на оживъни разговори и коментарии.

Късно вечерта селянитѣ заминаха за селата си съ разни наши поржчки, а ние, около 11 часа презъ нощта, напуснахме чарка и се спуснахме надолу изъ долината съ цель да нападнемъ турска махала въ Свети Врачъ. Спрѣхме се за малка почивка подъ Попина лъжка.

На 16. рано, въ тъмни зори, слѣзнахме още по-надолу по рѣката и спрѣхме подъ Пиляфа. Тукъ, откъмъ Пиляфа, чухме гласове, гълъчка. Подозирали, че това е турска войска, тихо се покатерихме по отсрещната на Пиляфа гора и заехме позиции на „Комитските чукари“, на „Коньовица“, или, както още ги наричатъ, „Пчелина скала“.

Бѣше 5 часа сутринта, когато при настъпването дойде овчарът-влахъ Щерьо, куриеръ на организацията. Той ни съобщи, че около 2.000 души турска войска и още толкова бashiбозукъ сѫ тръгнали по нашите дieri и ни дебнатъ. Съветващо ни, дорде е още рано, да се махнемъ отъ това опасно място и заминемъ къмъ с. Влахи или Неврокопско.

Решихме: да се укрепимъ здраво и тукъ да дадемъ първото сражение следъ обявата на въстанието.

Презъ деня турцитѣ се явиха отъ нѣколко места: откъмъ Пиляфа, откъмъ Спано-поле, откъмъ Влахи и по долината на Лиляновата рѣка. За настъпването стана ясно, че турцитѣ здраво ни обграждатъ отъ всѣкѫде съ намѣрение да не ни пропуснатъ отъ никѫде.

Виждайки безизходното си положение — главно липсата на вода и храна, взехме ново решение: ако до вечерта не бѫдемъ нападнати, презъ нощта да напуснемъ заетитѣ отъ настъпващи позиции и да се измѣкнемъ отъ блокадата на всѣка цена.

Дончо-войвода, познавачътъ на всички кѫтчета на Пирина, зорко следѣше движението на турцитѣ войски и заетитѣ отъ тѣхъ места. Той ни обеща да ни изведе изъ блокадата невредими, само при условието: всѣки да пази абсолютна тишина, съ нищо да не дадемъ поводъ на турцитѣ да узнаятъ за нашето намѣрение и още — той да е начело на отряда. Предложението бѣха приети и наредданията дадени.

Стѣни се. Тихо и безъ шумъ всѣки сега се стѣга за походъ и бой. Заповѣдитѣ се давать отъ четникъ на четникъ шепнишкомъ.

И когато всичко бѣ готово, когато турцитѣ следъ полунощ почиваха въ обятията на морфей, ние, чета следъ чета, четникъ следъ четникъ, тихо напуснахме Комитските чукари, готови на всѣки моментъ да сразимъ неприятели.

Тъмна, тиха нощъ. Безброй звезди кичатъ небесния сводъ. Тѣ нѣжно, мило трептятъ надъ настъпването и ни служатъ при движението за вѣренъ компасъ. Овчарътъ Щерьо е водачъ и по указанията на Дончо ни води изъ опасни стрѣмници и падини безъ почивка, безъ спиръ. Късно следъ полунощ спрѣхме на едно безизходно място. Предъ настъпването бѣда, въ дѣсно — грозна пропастъ, а въ лѣво —

гола, отвесна стрѣмница. Само това място бѣ свободно за настъпването. И Дончо каза: ако успѣемъ да покатеримъ по тая стрѣмница и навлѣземъ сѫ въ оная гора на 10—15 метра отъ настъпването, спасени сме! И той бѣже събу цървулилъ си и като коза се покатери по стрѣмницата и навлѣзе въ гората. Опитаха се и други да направятъ сѫщото, но безъ успѣхъ. По заповѣдъ на Дончо, ние чакаме съ нетърпение ново негово нареддане. Следъ 10—15 минути, Дончо се показа, спусна надолу единъ дѣлъгъ якъ прѣтъ, дѣржейки го здраво за единия край, и заповѣда — единъ по единъ да се из-

Войводата капитанъ Софроний Стояновъ, родомъ отъ с. Цѣръ, Битолски Демиръ-Хисаръ. Неговитѣ възвишиeni качества на човѣкъ, родолюбецъ и храбрецъ му отредиха едно отъ най-високитѣ места въ македонската революционна борба. Той се числѣше въ лагера на Върховистъ.

качваме, дѣржейки се здраво за прѣтъ. Прѣвъ се покатери началникътъ на отряда Юordanъ Стояновъ, следъ него втори, трети . . .

Спуснати бѣха още нѣколко такива прѣта, съ помошъта на които всички се изкачили по стрѣмницата, навлѣзохме въ гората и съ усиленъ ходъ минахме Кастроевата мандра и се спрѣхме на една висока чука.

Тукъ Дончо даде заповѣдъ за малка почивка и цигара тютюнъ. Оттукъ той ни посочи тамъ — далечъ подъ настъпването, единъ голѣмъ огненъ кръгъ и казва:

— Виждате ли тамъ, хе-е, оня голѣмъ огненъ кръгъ? Его тамъ, въ срѣдата, сѫ Комитските чукари; тамъ бѣхме ние. Турцитѣ сега сѫ будни, сърбатъ кафе около огньоветъ и чакатъ добре да се съмне, за да ни нападнатъ. Ехъ, що пукавица щѣше да бѫде днесъ, ако бѣхме останали тамъ; що свѣтъ щѣше да загине!

— А какво ще помислятъ турцитъ, когато видятъ чукаритъ голи, сами, безъ вчерашните тѣхни скъли и милички гости? — запита малкиятъ четникъ Иванъ Стойчевъ.

— Е, ще помислятъ, че сме потънали въ земята, като нѣкои дяволи — се обади дѣдо Стефо отъ Балчикъ.

— Не, не, ще помислятъ, че сме хвърковати комити и че презъ нощта сме прехвъркнали кой знай де — се обади стариятъ хъшъ дѣдо Анго.

Аведисъ Ахаронянъ
(Харипъ)

Нощта бѣше превалила. Отдавна всички спѣха. Въ една само крайселска кѫща блещукаше бледна свѣтлина. Марта бѣше седнала сама и,

Една улица отъ гр. Банско.

опечалена дѣлбоко, гледаше свѣтлината на лоената свѣщъ, като отвреме-навреме бавно клатѣше изнемощѣлата си и оistarѣла глава. Тя мислѣше. Тя, клетата, се мѣжеше да разбере, да си обясни, какъ така нейното весело огнище въ такова кѫско време да се обѣрне въ развалина; какъ така тя, майка въ семейството и любяща съпруга, внезапно да овдовѣе, да я забравятъ всички, да стане жертва на нощната самотност, на необузданитѣ ужасии и да се преобрази на черна почернѣла и пуста опустѣла кукувица, която, всрѣдъ нощното мълчание, само зловещо да вие: вуу... вууу... Кои бѣха онния демонически рѣже, които отнека мѣжа и? Защо стана всичко това? Въпроси, едни отъ други по-чудовищни, се сблѣскваха въ нейната глава и чакаха отговоръ и разрешение. Тя, жена злочеста и малоумна, незнеше, какъ и кои отъ тия въпроси да отгадае и разреши...

Пламъкътъ на свѣщта, смѣсенъ съ пушека, нѣжно се люлѣше, ту издигайки се нагоре, ту спускайки се надолу: като че ли и той бѣше неспокойенъ; като че ли и той се плашеше. Неспокойни бѣха и танцуващите сѣнки по стените на колибата. А това за нея, сама жена и усамотена въ една крайселска колиба, не бѣше игра... За Марта, която се вглеждаше въ всичко, едничката утеша

— Абе, нали се отървахме безъ жертвї!... Вие благодарете на бая си дѣдо Дончо, че отървахте кожитѣ си, а то турцитъ нека си мислятъ както искатъ — заключи побратимътъ на Дончо, Петре Касапчето.

Следъ малка почивка продължихме пѫтя напоре изъ планината, прехвърлихме на разсъмване върха и на 17., при изгрѣвътъ слънце, се озовахме подъ Синия върхъ, надъ Синаница, и тамъ спрѣхме за дневна почивка.

Г. Ив. Бѣлевъ.

М а й к а т а

бѣше свѣтлината. Само тя не я плашеше, макаръ да бѣше бледна и макаръ, подобно на умиращъ болникъ, скоро щѣше да изгасне. Защото, при все това, бѣше свѣтлина — свѣтлина трептяща и искаряща. Марта я гледаше и мислѣше...

Тѣкмо тая сутринъ тя по-греба мѣжа си, бедния си мѣжъ, водоносецътъ Мъго. Ахъ, какви черни дни прѣживѣ тя и какви мѣжи изпита тя!...

— Да бѣше си счупилъ крака, въ дѣнь земя да бѣше потъналъ, та въ моята кѫща да не ст҃пваше, Торосе! Никога да се не завърнешъ!... Да рече Богъ, и майчината ти кѫща да почернѣ като моята!...

Това страшно проклятие тя произнесе съ високъ гласъ, простирайки рѣката си къмъ свѣтлината и къмъ опушени и потънали въ сажди свѣщникъ. Би помислилъ човѣкъ, като че ли тя говорѣше съ него. Торосъ бѣше синъ на роднинско се-

мейство отъ съседно село. Марта него проклинаше; върху него изсипваше натрупаната въ душата си отрова. Той бѣше отвѣль нейния клетъ синъ Минась; той бѣше го изкаранъ отъ глава. Сега Марта ясно си спомняше всичко. Той, безбожникътъ Торосъ, бѣше, който идваше често въ кѫщи, извикваше Минаса настрана, заедно излизаха вънъ, заедно ходѣха — винаги усамотени и уединени — и говорѣха, говорѣха... А какво говорѣха, тя можеше ли да разбере?... Ахъ, да можеше да разбере!... Ходиха, връщаха се, шушкукаха си и презъ една черна нощъ изчезнаха. Ахъ, проклета да бѫде оная нощъ!...

— Безсъвѣстникъ, безсъвѣстникъ!.. ридаеше Марта, отправяйки, тоя пѫть, думитѣ си къмъ сина си.

— Торосъ не бѣше мой синъ, а чуждъ. Той не ма съжалъ, ами ти?.. Ти не съжалъ ли твоите бедни родители? Ти не се ли смили надъ твоята млада невѣста и надъ твоето малко дете, които остави безпомощни?..

Следъ като Минась забѣгна, какво ли не мина презъ главата ѝ; какви ли не мѣжителни дни не прекара тя!.. Клетиятъ старецъ закараха го въ затвора, хвърлиха го тамъ, биха го, за да каже, где се криелъ Минась.

— Ахъ, какви безбожници сж поганцитѣ!.. Нашата болка, нашата черна болка, като че ли не бѣше достатъчна за настъ, ами трѣбаше да додатъ и тѣхнитѣ звѣрства. За настъ тѣ бѣха ново наказание, нова напастъ. Ако ние знаехме мѣсто-нахождението на нашия синъ, нима нѣмаше да пребродимъ скали и вѣрхове, за да го намѣримъ и го доведемъ въ кѣщи?.. Много ги е грижа поганцитѣ, че и безъ това кръвь капе въ нашитѣ сърдца...

Толкова много измѣжиха клетия старецъ, че падна боленъ и не стана вече. Снахата отдавна бѣше напуснала кѣщата и бѣше отишла далечъ, за да оплаква чернитѣ си дни. Какво можеше да стори, клетата?! Всѣки денъ поганцитѣ нахлуваха въ кѣщата. А можеше ли тя, млада жена, да се изчува?.. И сега Марта бѣше останала сама саменичка.

Забравена и изоставена отъ всички, тя презъ тая черна ношь мислѣше върху страшното минало. Сърдцето ѝ се свиваше и гърчеше. Сълзи обили и горчиви заливаха лицето ѝ. Освенъ за тѣмнината и за самотията, тя имаше да мисли и за други работи, за които сърдцето ѝ се кѣкаше отъ болки. Съседитѣ ѝ мѣлѣха страшни работи... Ужъ, тѣ сж се сражавали съ войската и всички били... Но тя не искаше да повѣрва, че и нейниятъ синъ сѫщо... Тя не искаше да мисли по това, за да не разсърди Бога. А и безъ това нейното тѣгло бѣше достатъчно.

— Такъ, такъ—похлопа се на вратата. Марта се стресна.

— Кой може да хлопа по тая късна доба?!

Тя веднага изгаси свѣщта, сви се въ едно жгълче на стаята и мълкна.

— Може би ще се отдалечатъ и ще си отидатъ, си каза тя.

— Ами, ако внезапно счупятъ вратата и влѣзатъ вътре?!.. О, това би било ужасно!.. Поне свѣтлина да има.

— Такъ, такъ — повторно се похлопа на вратата, тоя пжътъ по-силно и по-бѣрзо. Невѣзможно бѣше да се мѣлчи.

Марта се изправи, наближи съ тихи стѣжки вратата, сложи ухото си надъ нея, но никакътъ гласъ. Отъ страхъ зѣбите ѝ затракаха и гѣрлото ѝ се стискаше.

— Кой си ти? — запита тя полека, но окурено.

— Азъ съмъ; отвори вратата.

— Но, за Бога, кой си ти?

— Азъ съмъ, майко. Отваряй и бѣрзо отваряй.

— Майко!.. че кой може да бѫде той, мѣлѣвѣше си тя. Треперящитѣ ѝ устни произнасяха името на Минаса. Тя бѣрзо - бѣрзо започна да дѣрпа вратата, за да я отвори, безъ да бѣше я отключила. Обладана отъ силно вѣлнение, тя, вмѣсто да я отвори, още повече я затваряше и я дѣрпаше безцѣлно, разкървавяйки си треперящитѣ прѣсти.

— Отвори, майко; скоро отвори — чуваше се отвѣнъ.

— Отварямъ, за тебе отварямъ — жертва да ти стана. Съ моитѣ ослѣпѣли очи не мога да видя ключалката.

Най-после вратата се отвори.

Вѣтре влѣзна единъ снаженъ момъкъ съ пушка въ ржка и съ два крѣстосани презъ гѣрдитѣ и рамената патронташи. Марта, безъ да го погледне, хвѣрли се върху му и го взе въ своитѣ обятия. Сълзитѣ ѝ почнаха да текатъ като порои. Тя не

Никола Андреевъ

Никола Андреевъ е роденъ презъ 1879 година въ село Мокрени, Костурско. Първоначалното си образование получи въ родното си село, а следъ това постѣжи въ костурската прогимназия, която свѣрши. Още като ученикъ въ прогимназията, той, съ своя буенъ характеръ и организаторски дарби, биде посоченъ отъ учители и ученици като бѫдещъ бунтовникъ. Въ селото си, макаръ и още малъкъ, той е влизалъ въ остри разправии съ турци и гѣркомани. Това го принуди да замине за Варна, при

своя братъ. Тукъ той постѣжи въ гимназията, за да продѣлжи образованietо си. Той го продѣлжи, ала не го довѣрши: като шестокласникъ, той напусна гимназията и постѣжи войникъ въ 8. Приморски полкъ. Цельта му била да изучи военното дѣло. И тукъ, обаче, не остана за дѣлъ време. Единъ денъ, като охранявашъ варненския клонъ на Бѣлгарската народни банка, той се сбогувашъ съ другаритѣ си войници отъ охранителния постъ и заминалъ, безъ, разбира се, да завлече банково имущество. Слѣдъ известно време се обадилъ на брата си и на другаритѣ си отъ Костурското село Загоричени. Тамъ той си образувашъ чета и съ нея се хвѣрли въ костурския революционни борби. И стана приказенъ костурски войвода.

До вѣстанието въ 1903 година, презъ него и следъ него, той и четата му показваха чудеса отъ храбростъ. Между другото, той и тя взеха живо участие въ превземането на градовете Клисура и Невеска. Въ последния градъ той лично се отличи при пленяването на тамашния бинбашия

говоръше, а само го цѣлуваше и ридаеше. Ирида дълго, дълго...

— Говорй, говорй, за да чуя гласа ти и да умра за твоето слънце—каза най-после тя. Кажи, кѫде бѣше ни оставилъ сами; кѫде остави почернѣлия си баща, който толкова мислѣше и се грижеше за тебе?

Когато най-после погледна младежа, тя, за моментъ, се вкамени и съ всички сили го изтласка на назадъ и, ужасена, силно изписка.

Смутенъ и обърканъ, той бѣше си навель главата, като виновенъ, безъ да знае, какъ да утеши насъкърената майка, която бѣше станала жертва на недоразумението. Той, юначниятъ момъкъ, отъ когото смъртъта се плашеше, сега бѣше слизанъ предъ слабата и клета жена. Величието на майчината скърб бѣше го смазало.

— Безсъвѣстнико, кажи ми, где е Минась? Ти и той заедно заминахте презъ оная черна нощъ, а сега самъ се връщаши. Какво направи съ него,

Четата на Скопския войвода Василъ Стояновъ-Аджаларски.

— Ахъ, ахъ, тежко на мене; този не е Минась, не е Минась!.. Далечъ, бѣгай далечъ отъ мене!..

Той бѣше Торосъ.

и за тая му храбростъ турцитѣ го кръстиха съ името Алай бей, съ което име той стана известенъ на цѣлата организация.

Следъ хуриета въ 1908 година той се легализира и стана учителъ въ родноти си село. Тамъ той поднови старитѣ си разправии съ турци и гъркомани. Тоя пътъ, обаче, тия разправии имаха за него печаленъ край. Гъркоманите успѣха да подкупятъ другаря му съселянинъ Никола Сининъ, известенъ подъ прозвището „турчето“, и той го уби по най-вѣроломенъ начинъ, когато двамата сѫ били вѣнъ отъ селото на къра и когато Никола Андреевъ е спѣлъ.

Това стана презъ месецъ августъ 1911 година.

Никола Андреевъ оставилъ име на голѣмъ родолюбецъ и на голѣмъ храбрецъ.

Кайнѣ — извика вѣсената стара жена, като хвана и раздруса рѣжата на Тороса.

— Незная, майко. Нашата чета попадна въ сражение съ войската. Следъ сражението ние се разпрѣснахме и се изгубихме. Нощъ бѣше, тѣмно бѣше, та не зная, какво стана Минась. Докато другитѣ се разбѣгаха по други посоки, азъ додохъ на насамъ. Сега селото е обсадено, тѣрсатъ ма. Скрий ма, майко, въ името на общичта ти кѣмъ Минаса.

Торосъ скри смъртъта на Минаса, макаръ да бѣше нейнъ очигледецъ и макаръ, въ свещения си гнѣвъ, да бѣше разстрелялъ убиеца на Минаса. Майката разбра тежката загуба и връхлетялото я голѣмо нещастие. Майкитѣ никога не се лѣжатъ въ предчувствуващи си за смъртъта на децата си.

— Убили сѫ го — изписка тя; всички казаха, само азъ не вѣрвахъ; убили сѫ го и ти напраздно криешъ отъ мене; убили сѫ моя юнакъ — младъ и зеленъ. Ти, безсъвѣстнико, стана причина да го

убиятъ. Защо ти го отведе? Защо ти го изкара отъ глава? Дай ми моя Минасъ; дай ми го.

Тя отново хвана ръжетъ на младия човѣкъ, разтърсваше ги, пискаше и ревѣше като обезумѣла.

— Богъ те е изпратилъ тука, за да ми дадешъ смѣтка. Кажи ми, где убиха моя драговникъ; кой поганецъ, кой нечестивецъ го уби, кой... какъ?... Ти мълчишъ?... Убили сѫ го..., ти неможешъ да ме изльжешъ..., нали ме изльга?... казвай?... Най-после, изльжи ма ти, каменностърдечни човѣкъ; изльжи една обезумѣла и извѣяна жена. Кажи, че слѣнцето на моето сърдце още не е потъмнѣло, че моята кѫща още не е опустѣла, че моето огнище още не е изгаснало, че моятъ куминъ още дими. Изльжи ма..., изльжи ма..., както изльга Минаса, когато го отведе. Кѫде се дена твоятъ бѣбривъ езикъ, та сега не приказва?

Изльжи ма, па макаръ сърдцето ми да пукне, или извади поне ханджара си и го забии въ него, та да си почина веднажъ за винаги — пискаше старата жена и си кършеше ръжетъ.

— Майко, Богъ ми е свидетъль, азъ не лъжа. Азъ не го отведенъ тамъ. Ние и двамата отидохме доброволно и доброволно се бихме съ нашите врагове. Мнозина паднаха и отъ насъ, и отъ тѣхъ. Ако и азъ бѣхъ падналъ, нима моята майка щѣше да проклина Минаса?

Намекътъ попадна на място. Младиятъ човѣкъ не искаше повече да се приструва, защото виждаше, че това разгњивавше още повече опечалената майка и защото разбра, че му бѣше невъзможно да лъже.

— Вече не криешъ; значи, убили сѫ го. Ахъ, ти жестоки човѣкъ! Понеже си здравъ и силенъ, извади саблята си и отрѣжи главата ми.

Като каза това, тя се дръпна на назадъ, избѣга къмъ другата страна на стаята, залепи се до стената, сви се и остана неподвижна нѣколко минути. После извѣднажъ се изправи, впусна се съ цѣлия си рѣстъ къмъ смаяния Торось и изрева:

— Ахъ, ти!..., тебе не убиха ли? Защо си дошелъ? Дошелъ си да подвеждашъ и други хора ли? Какво търсишъ въ моята кѫща? Какво искашъ отъ мене? Махни се отъ очите ми, за да не те гледамъ живъ! Нека си остана сама самичка и нека съхна като това цвѣте. Казвай, защо си дошелъ и какво търсишъ отъ мене?...

— Майко, търся убѣжище и само за една нощъ... Приюти ме, въ името на любовта ти къмъ Минаса!...

— Убѣжище ли!..., убѣжище ли! — повтори съ адска ирония и безумна усмивка майката. Убѣжище на тебе, за да живѣешъ, за да се радвашъ на живота и на слѣнцето. Немога — това е извѣнъ силитъ ми; върви си, върви си, безбожнико; скитай се като Кайнъ. Нека и твоята майка да лїе кървави сълзи като мене; нека и твоята невѣста да покрие главата си съ черно, щомъ нѣма моятъ Минасъ!

Върви си! Ако ти не си отидешъ, азъ ще излѣзна вънъ и всрѣдъ селото ще викамъ: хей, хора, елате, тукъ е убиецъ на моя синъ, елате!...

Старата бѣше безмилостна, безпощадна и неукротима, а времето бѣше кратко и скжпо. Торось видѣ, че, да стои още въ това положение, бѣше невъзможно. Трѣбаше да вземе решение.

— Ти, майко, остани си въ кѫщи — каза и съ горестъ Торось. Азъ си отивамъ и нека убийцитъ на твоя синъ да убиятъ и мене. Нека се разплаче и моята майка, щомъ това може да утеши тебе; нека и моята невѣста се облече въ черно, щомъ съ това може да се премахне чернилото на твоята снаха. Азъ мислѣхъ, че майката на моя нещастенъ другаръ ще почувствува едно облекчение на тѣгата си, ако помогнѣше на оня, чито рѣже

Зименъ пейзажъ въ Родопа планина.

отмѣстиха за смѣртъта на сина ѝ и който ще посвети остатъка отъ живота си за преследването и доубиването на неговите убийци и съ това будно и свето ще запази неговата паметъ, защото такава бѣше неговата воля. Но, сега виждамъ, че съмъ се лъгалъ. Азъ си отивамъ, майко, а ти остани си въ кѫщи и успокой се. Знай, обаче, че ако ме убиятъ, коститъ на твоя Минасъ вѣчно ще бѣдатъ неспокойни.

Торось, следъ като каза това, откачи отъ стена пушката си, опита я, прегледа патроните си и съ смѣли крачки се упложи къмъ вратата, отключи я и я отвори.

— Стой! — изписка внезапно Марта, ужасена отъ престъплението, което неминуемо щѣше да стане, ако Торось излѣзне отъ кѫщата и се явїше на улицата. Стой! безсъѣстникъ, не мърдай!

Тя припна къмъ вратата, затвори я и изтласка на назадъ Тороса.

— Не излизай оттукъ! Нека само моята глава да чернѣ; нека само азъ да плача; нека само моята кѫща да пустѣе. Остани! Майката на Минаса нѣма да предаде въ рѣжетъ на враговете ни неговия другаръ. Той, въ тоя лошъ часъ, неможе да излѣзне вънъ отъ моята кѫща.

Нѣколко минути старата мълчеше; тя мислѣше. Следъ това, бѣзо-бѣзо, съ луди движения, раз-

върза една бохча и извади отъ нея булчини дрехи, съ които облече Тороса. Обви му главата съ женска забрадка, скри пушката му и патроните му вън бързо стъкленото легло, каза му да легне вън него и му заржча, ако доде нѣкой, да го не гледа и да се приструва, че плаче.

Торосъ изпълни безпрѣкословно тия нейни наредждания.

Откъмъ селото се зачува стълки, шумъ и разговори. Полека-лека тѣ доближиха колибата. Вояните и селските кметъ претърсаха селските къщи и търсѣха Тороса, защото се знаеше, че той е скритъ вън селото. Похлопа се на вратата. Старатата, съ свѣщъ вън ржка, отвори и група въоръженни хора нахлуха вътре. Тѣ претърсиха на всѣкъдѣ: развързаха бохчи, отвориха съндъци, прегледаха огнището и коминя, ала Тороса не намѣриха. Фелдфебельтъ дълго време гледа плачещата жена и потъна въ мисли. Мислитъ му бѣха зли. Бѣше моментъ, когато той възnamѣряваше да заповѣда на войниците да излѣзвнатъ вѣнъ, та да остане самъ,

за да продължи... „претърсането“. Но, кой знай какъ, той отклони намѣренето си, напусна колибата и тръгна заедно съ войниците си да търси Тороса изъ другите селски къщи.

На следната вечеръ, когато мракътъ покри земята, а селото онѣмѣ и заспа, старата Марта повика Тороса.

— Слушай, сине, вчера азъ те проклинахъ, защото душата ми е изгорѣла. Майка съмъ — дано черната земя прибере по-скоро майките като мене. Днесъ, обаче, вмѣсто Минаса, благославямъ тебе и ти пожелавамъ да носишъ винаги неговото сърдце.

Тя заридѣ и сълзитъ задавиха гласа ѝ... Торосъ се наведе, цѣлуна ѝ ржката, като че ли цѣлуващата ржката на майка си и, дълбоко трогнатъ и развълнуванъ, напусна колибата, отнасяйки върху челото си следата отъ мѣлчаливата, но топла цѣлувка на Минасовата майка.

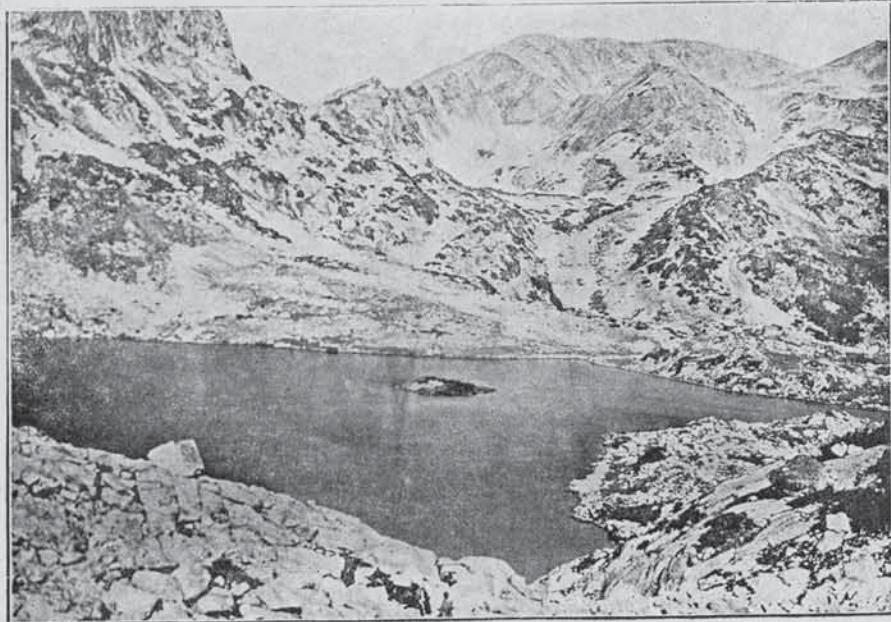
Навѣнъ бѣше още тѣмно, но зората не бѣше далечъ. Преведе отъ арменски: Андрей Кожуховъ.

Радонъ Георгиевъ Тодевъ

Въ полите на Пиринъ се намира планинскиятъ курортенъ градецъ Банско, дето живѣе видното семейство Тодеви. Брата Тодеви — Никола, Благо, Георги и Иванъ, сега вече покойници, бѣха известни

рактеренъ, затова бѣ обичанъ отъ другарите си учители и учениците си. Въ всѣко обществено и народно начинание, той взимаше участие и работѣше безкористно.

Израстналъ въ полите на гордия Пиринъ, възпитанъ въ духа на своя чично, той бѣ голѣмъ родолюбецъ и преданъ синъ на своето поробено отечество. Радонъ не остана далечъ отъ революционната борба въ Разложко. Той влѣзна въ редовете на ВМРО и показа на дѣло своята любовъ къмъ родината, като взе живо участие въ подготовката на Илинденското въстание презъ 1903 година. На 14. септемврий (ст. ст.), Кръстовденъ, бѣ опредѣлено, разложкото население да въстане съ оржжие въ ржка противъ вѣковното турско робство. Въ околовийския революционенъ конгресъ на Разложко бѣ решено, всички годни за оржжие млади и стари да се групиратъ въ чети, на всѣка чета да се назначи войвода, който да я ржководи. На една отъ мѣстните чети въ Банско бѣ назначенъ за войвода Радонъ

Папазъ-гъоль въ Пиринъ планина.

като добри търговци, не само въ Разложко, но и по-далечъ — Солунъ, Виена и другаде.

Единиятъ отъ тѣхъ, Благо, е билъ известенъ като най-буенъ, решителенъ и защитникъ на населението. Радонъ Георгиевъ Тодевъ е синъ на киръ Георги и внукъ на киръ Благо. Роденъ е въ Банско на 1869 г., дето добива основното си образование и завършва третия класъ. Следъ това постъпва въ Солунската гимназия и завършва четвъртия класъ. Въпрѣки желанието си да продължи образоването си, не е могълъ, а става учителъ въ Банско, дето учителствува непрекъснато 9 години. Като ученикъ и учителъ, той бѣ скроменъ, услужливъ, доброха-

Георгиевъ Тодевъ.

Въ Разложко бѣха дошли и други чети, доброволци, желащи да взематъ участие въ борбата.

Щабътъ на революционните сили даде нареддане, всички чети да се събератъ на 13. септемврий въ мѣстността „Света Богородица“, въ Годлевската планина. Оттукъ, по нареддане на щаба, започнаха нападенията на четите на с. Бачево, гр. Разлогъ (Мехомия) и пр.

Телеграфните жици бѣха изсѣчени и Разложко бѣ откъснато отъ другите околии. На 16. септемврий (ст. ст.) отъ щаба бѣ дадено нареддане да се премѣстятъ една част отъ четите и да нападнатъ

аскера въ с. Бълица. Радонъ съ своята чета отъ 25 бойци, все отборъ юнаци, остана на „Чала“, надъ „Света Богородица“, да отбранява позицията и отбива нападенията на турците. Съ него бѣха останали и други групи отъ мѣстното население.

На 17. и 18. септември четата на Радонъ бѣ нападната и атакувана отъ турския башивозукъ и аскеръ. Радонъ Тодевъ тукъ показва своята безгралична обичъ къмъ родината. Бори се като лъвъ. Когато четата е била заобиколена отъ всички страни и атакувана отъ многобройния неприятел, нѣкой отъ четниците предложилъ да отстъпятъ. Радонъ категорически отказалъ и всички продължили неравната борба, въ която падна самъ Радонъ съ 20 млади и върни другари отъ Банско.

На полесражението на „Чала“, надъ „Света Богородица“, паднаха и отъ другите чети нѣколко четници — всичко около 30 души.

Радонъ загина геройски съ свойте върни юнаци.

Останалите живи другари, следъ нѣколко дни, се заврнаха, събраха труповете на убитите и подъ сѣнките на вѣковните гори ги погребаха.

Народътъ оцени правилно героизма на Радона и нарече мѣстността на сражението „Радонова позиция“.

Дѣлото на Радона нѣма да загъхне, то все повече ще расте. Народътъ, въ отплата къмъ дѣлото на своя миль синъ, всѣка година на втория денъ на Великденъ се събира на „Света Богородица“ на поклонение на гроба, за да отдаде данъ на почить и да почерпи поука и назидание за бѫдещето. Младежите сѫщо отиватъ, за да посетятъ лобното място въ Разложко и да се поклонятъ предъ величавия подвигъ на Радоновата чета.

Радоновиятъ другаръ по оръжие, Константинъ Молеровъ, възпѣ подвига на Радона въ следната пѣсънъ:

Жална ми бабо, послушай!

Глуха е доба потайна,
месецъ е грѣйналъ надъ село —
де гиди сльнце хайдушко !

Листата шепнатъ, треперятъ,
бухълътъ буха зловешъ —
бухай ми птици кръвнишка !

По друмъ дружина минава,
край село тихо, заспало —
ей гиди село хайдушко !

Жална имъ баба насреща,
жално си пита дружина :
дружина върна, говорна,
де ви, дружина, младъ Радонъ?
кѫде ми, баби, остана
моето чедо Пиринско ?

— Радонъ ти, бабо, остана
горе ми, горе на Рила —
жална ми бабо, послушай ! —
на Годлевската планина,
въ Радоновата пусия —
ей гиди чедо хайдушко !

— Камъ му, дружина, пушката,
пушката, баби, мартина ? —
дружина върна, говорна !

— Остана, бабо, на шума,
по тия ширни пѣржари —
дей гиди зрѣли ягоди !

— Камъ му, дружина, кепето ?
три дни го майка китила,
милото кепе хайдушко !

— Остана, бабо, остана
на дива коза легало —
жална ми бабо, послушай !

— Камъ му, дружина, сабята,
сабята чичовата му ? —
дружина, мила на баби !

— Остана, бабо, на шума,
по тия рилски рудини —
бре леле майко хайдушка !

На боръ столѣтенъ, вѣковенъ,
окачихме му пушката,
пушката, бабо, мартина,
до пушката е сабята,
долу е кепе китено —
ой мори кепе хайдушко !

Учителскиятъ съставъ при българското училище въ гр. Банско презъ 1892—93 год.
(на предния редъ въ срѣдата е директорътъ Лука попъ Теофиловъ, а вториятъ
въ втория редъ отъ дѣсно къмъ лъво е Радонъ Георгиевъ Тодевъ).

Подъ бора лежи младъ Радонъ,
твоето чедо хайдушко —
жална ми бабо, послушай!

Здравецътъ цъвти до него,
ягоди зреятъ край него —
ей гиди чедо пиринско!

Гората чудна надъ него
пъсень му пъе хайдушка —
жална ми бабо, послушай!

Кога нощъ страшна настане,
когато ревне гората —
ой мори горо зелена! —
завиятъ вълци, лисици,
забухатъ птици кръвнишки —
бухайтъ птици злокобни! —
Радонъ отъ гроба излиза,
откача сабя отъ бора —
сабята чиковата си —
по гори броди самотенъ,
броди и търси чича си —
жална ми бабо, послушай!

Л. Т.

Солунската българска межка реална гимназия „Свети Кирилъ и Свети Методий“

Солунската българска межка реална гимназия „Св. Кирилъ и Св. Методий“ бѣ открита презъ 1881 год. Обаче, началото си тя води отъ 1865 г., когато родолюбивата българка Славка Дингова отъ с. Дражилово, Воденско, отваря въ Солунъ първото българско училище въ бащината си кѫща и на свои срѣдства. Въ това първо въ Солунъ българско училище били събрани деца отъ двата пола, най-вече отъ дебърските българи, които сѫ били ядката на българщината въ тоя градъ. Презъ следващата учебна година училището било закрито, поради смъртта на Славка. Чувствувайки голъмата нужда отъ българско училище, презъ 1867 г. българите въ Солунъ образуватъ първата въ града българска община, която веднага възобновява Славкиното училище на свои срѣдства съ учител Станчо отъ Скопско. Презъ 1868 год. за учител бѣ назначенъ Веняминъ Мачуковски отъ с. Мачуково, Солунско. Презъ 1870 год. училището имало вече 2 отдѣления съ учителка баба Недѣля Петкова отъ гр. Сопотъ (Тракия). Презъ 1871 год. за учител бѣ назначенъ нѣкой се Георги отъ Неврокопско. Презъ 1872 год. за учител постъпва Михаилъ Боботиновъ отъ София. Въ тая година, освенъ 4-тѣ отдѣления, се отваря и I. класъ. Въ сѫщата година въ махалата „Вардаръ-капия“ въ Солунъ се отваря ново българско училище съ учителки баба Недѣля и дъщеря ѝ Славка, а по-късно и Андрей Колевъ-Германовъ отъ гр. Стара Загора.

Презъ 1873 г. за учител дохожда Христо Захариевъ отъ гр. Татаръ-Пазарджикъ. Презъ тая година училището е било посетено отъ тогавашния Солунски валия Митхадъ-паша, който е казалъ на своята свита: „Това училище, малко и бедно сега, ще расте и единъ денъ то ще дѣржи първо място между всички други въ града учебни заведения“.

Видни българи въ това време въ Солунъ били: братя Никола и Димитъръ Паунчеви, братя Петрушъ, Ставри и Михаилъ Шумкови, Андрея Илиевъ, Йосифъ Якововъ, Ичо Кехая и други видни дебърчани.

Презъ 1874, 1875, 1876 и 1877 години въ Солунското българско училище сѫ учителствували: Иванъ Шумковъ и Константинъ Стояновъ-Станоевъ отъ гр. Крушово. Презъ учебната 1877—1878 г. училището е било закрито, поради Руско-Турска война, но презъ учебната 1878—1879 год. училището бива заново открыто съ учител Михаилъ Ковачевъ отъ гр. Щипъ. Презъ 1880—1881 г. училището става дву-класно съ учители: Кузманъ Шапкаревъ, Христо

Бучковъ, Христо П. Стояновъ и Траянъ Чатлевъ Въ сѫщата година при училището се отваря за пръвъ пътъ пансионъ.

Въ началото на учебната 1881—1882 г. издръжката и уредбата на училището и пансиона поема Светата Българска Екзархия въ Цариградъ и училището се преименува въ гимназия „Св. Кирилъ и Св. Методий“. Гимназията е била открита на 5. октомври 1881 г., обаче записването на учениците е траяло цѣлътъ месецъ и отъ приетитѣ 122 ученици сѫ били формирани три класа: I, II и III, съ учители: 1) Негово Високопреподобие Архимандритъ Козми Гречистански, 2) Божилъ Райновъ, 3) Христо Бучковъ, 4) Никола Р. йновъ и 5) Абди Ефенди. Учителскиятъ съветъ се председателствува отъ Архимандритъ Козма, назначенъ за такъвъ отъ Светата Екзархия.

Следъ това гимназията се развива постепенно и нормално, додето презъ учебната 1885—86 г. тя става вече пълно срѣдно учебно заведение съ 7 класа и пуска първия свой выпускъ. Отъ тая година насетне до закриването ѝ отъ „културнитъ варвари“ — г-рътъ презъ 1918 год., гимназията ежегодно пускаше плѣада свои випусници, които съеха просвѣта, култура, прогресъ на всѣкажде изъ Македония — и въ най-затънтенитѣ и кѫтчета.

Солунската българска межка реална гимназия по своята учебна програма, по своя винаги подбранъ и добре подготвенъ учителски персоналъ, по свойтѣ богати и добре уредени библиотеки и кабинети, заемаше първо място между всички други гимназии въ Солунъ и въ Македония: турски, гръцки, ромънски и др., нѣщо, което напълно потвърди пророчеството презъ 1873 год. на бележития висшъ турски сановникъ — Митхадъ паша.

Сега, тая гимназия, както и всички други родни български свѣтилища въ Солунъ и въ Македония подъ сърбска и гръцка власти сѫ закрити, имотитѣ и архивитѣ имъ разграбени и унищожени отъ новите поробители. Но ще дойде денъ, и близъкъ е тоя денъ, когато правдата ще възтържествува, когато българите въ Македония ще се радватъ въ родната си земя на човѣшки права и свободи и тогава въ Солунъ и въ Македония ще възкръснатъ съ величественъ блѣсъкъ всички учебни и културно-просвѣтни български родни свѣтилища и ще заематъ своето първо място, както това бѣ въ далечното и близко минало.

Георги Ив. Бѣлевъ
последенъ директоръ на Солунската българска межка реална гимназия „Св. Кирилъ и Св. Методий“.

РУСЕНСКА
ГРАДСКА ОБЩИНА
СОСТЕКА

МАЙКИ,
БАЩИ,
ЛЕЛИ,

БАБИ,

Не спирайте децата, когато бър-
катъ въ захарницата! Тъ по ин-
стинктъ съзнаватъ, че това е най-
хубавата за тъхъ храна.

Италиянска и Българска Търговска Банка

ул. Леге, 2.—СОФИЯ—ул. Леге, 2.

Капиталъ: Лв. 40.000.000.—

Резерви: „ 12.000.000.—

Телеграфически адресъ: БУЛКОМИТЪ

Телефони: 1-27, 10-55 и 14-72

КЛОНОВЕ:

ВАРНА, БУРГАСЪ И ПЛОВДИВЪ

Основана отъ БАНКА КОМЕРЧИАЛЕ ИТАЛИЯНА—Милано

Капиталъ: Итал. Лири 700.000.000.—

Резерви: „ „ 540.000.000.—

Всъкакъвъ видъ банкови операции

Служба — Сейфъ

**Продажба и изплащане на „Traveler's Шексъ“
отъ Банка Комерчiale Италияна.**